

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК
ЧИННИК ДОСЯГНЕННЯ ЖИТТЄВОГО УСПХУ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M21z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Івах Аліна Володимирівна

Керівник:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	9
1.1. Вітчизняні та іноземні незалежні дослідження з проблеми професійного самовизначення.....	9
1.2. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.....	22
1.3. Професійне самовизначення як компонент професійного розвитку особистості та критерій життєвого успіху.....	30
Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИКА ДОСЯГНЕННЯ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ	42
2.1. Організація та методичний апарат особливостей професійного самовизначення особистості як чинника досягнення життєвого успіху.....	42
2.2. Результати дослідження особливостей професійного самовизначення особистості як чинника досягнення життєвого успіху.....	51
Висновки до другого розділу.....	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України проголошено завдання формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації. Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства до реформування української освіти та здійснюються на засадах гуманізації, що актуалізує проблеми особистісного і професійного самовизначення.

У теперішній час стрімких соціально-економічних перетворень важливим є формування у сучасної молоді мотивації до професійної самореалізації, розвитку професійно важливих якостей особистості, що допоможуть досягти життєвого успіху в майбутньому. Значимим для цього стає професійне самовизначення як важливий компонент професійного розвитку особистості та чинник досягнення її життєвого успіху.

Вимоги сучасності до прогресивної і процвітаючої людини досить високі. Велике суперництво на ринку праці, важкі соціально-економічні умови життя створюють умови для саморозвитку і самореалізації. А становлення людини як професіонала та її самореалізація вимагає формування і розвитку у неї таких психологічних якостей як цілеспрямованість, упевненість, наполегливість та організованість, передбачливість та гнучкість, конкурентоспроможність та оптимізм. Ці якості пов'язані, у першу чергу, з мотиваційною та емоційно-вольовою сферою особистості і становлять ядро успішності у виконанні будь-якої діяльності, у тому числі і професійної.

Дослідження професійного самовизначення особистості має велике значення як в контексті вивчення ключової проблеми психології – становлення особистості в цілому, так і як важливого етапу професійного становлення особистості. Ці дослідження відповідають запиту суспільства на підготовку кваліфікованих фахівців, тому що саме невирішеність проблеми

професійного самовизначення, пролоногованість цього процесу призводять до незадоволеності обраною професією, невідповідності обраному профілю діяльності, і, як результат, до серйозних проблем в соціальній, виробничій сфері.

Теоретичні аспекти проблеми самовизначення аналізуються в працях Б. Анань'єва, Л. Божович, С. Рубінштейна, Є. Клімова, М. Пряжникова. Розробка питання дає можливість визначити загальні положення керівництва цим процесом (Є. Голомшток, Є. Клімов, М. Пряжников, С. Чистякова, П. Шавір). В сучасній психології теорія професійного самовизначення є досить розробленою – розглядаються його типи (М. Пряжников), моделі та рівні (Є. Клімов), компоненти (П. Шавір) та механізми (Н. Самоукіна, С. Неверкович). Л. Божович, М. Гінзбург, Є. Головаха, А. Мудрик вивчали професійне самовизначення у зв'язку з життєвими перспективами особистості і плануванням майбутнього. Т. Афанасьєва, Д. Фельдштейн розглядали професійне самовизначення крізь призму соціального самовизначення. К. Абульханова-Славська, Є. Клімов, М. Пряжников відзначали зв'язок професійного самовизначення із розвитком особистості в онтогенезі.

Більшість дослідників розглядають професійне самовизначення старшокласника як полімотивований феномен, який зумовлюється рядом соціально-психологічних чинників – соціальний статус та освіта батьків, позитивна успішність, демографічний чинник (В. Водзинська, В. Лисовський); етнічна ідентичність (Р. Мотрук); вік, в якому здійснюється вибір, поінформованість (І. Кон); Я-концепція (О. Борисова), потреби, інтереси (М. Титма); особливості ціннісно-мотиваційної сфери; самооцінка й рівень домагань молодій людині (Р. Кулаков), емоційний інтелект (В. Зарицька).

Проблема важливості професійного вибору сучасниками дослідниками доведена досить ґрунтовно. Разом з тим, недостатньо наукових досліджень із професійного самовизначення як критерію досягнення життєвого успіху.

Професійне самовизначення – дуже важлива подія, яка пов’язана не лише з вибором професії, а впливає на майбутнє життя людини – місце життя, матеріальне становище, розвиток взаємодії з соціумом, духовний розвиток, самооцінку, а також визначає формування та розвиток певних особистісних якостей. Саме тому професійне самовизначення та його реалізація у виборі професії є визначним етапом становлення та чинником досягнення життєвого успіху особистості. Особливо гостро питання професійного самовизначення молоді стоїть сьогодні.

Сьогодення вимагає від суспільства формування свідомого і відповідального ставлення зростаючої особистості до побудови власної освітньої і майбутньої професійної траєкторії. Таку траєкторію слід будувати ще під час шкільного навчання, що потребує активного освоєння сучасної освітньої парадигми, визначальними характеристиками якої є модернізований зміст, нові форми діяльності, інноваційні навчально-виховні технології, а провідним чинником – розроблення і впровадження науково-методичного забезпечення професійного самовизначення особистості, залучення до цього процесу широкого кола зацікавлених осіб і організацій.

Отже, соціальна значущість і недостатнє теоретичне та експериментальне вивчення специфіки професійного самовизначення особистості зумовили вибір теми дослідження **«Професійне самовизначення особистості як чинник досягнення життєвого успіху»**.

Об’єкт дослідження – професійне самовизначення особистості.

Предмет дослідження – особливості професійного самовизначення особистості як чинник досягнення життєвого успіху.

Метою цієї роботи є теоретичне та емпіричне дослідження особливостей професійного самовизначення особистості як чинника досягнення життєвого успіху.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми професійного

самовизначення особистості та психологічних чинників, що визначають його розвиток.

2. З'ясувати роль професійного самовизначення як чинника досягнення життєвого успіху.

3. Емпірично дослідити особливості професійного самовизначення особистості як чинника досягнення життєвого успіху.

Для реалізації поставлених завдань дослідження було використано такі **методи:** *теоретичні* (аналіз проблеми на підставі вивчення наукової літератури: порівняння, абстрагування, систематизація та узагальнення одержаної наукової інформації); *емпіричні* (анкетування та бесіди – *анкета «Особливості самоактуалізації сучасної молоді», бесіди-опитування «Особливості професійного самовизначення старшокласників»*; комплекс психодіагностичних методик: *«Коротка шкала виміру самоактуалізації»*, *тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана (модифікований М. Ш. Магомед-Еміновим)*, *методика ОПП (Особистісна професійна перспектива)*, *методика виявлення ціннісних орієнтацій (М. Рокич)*; *метод вільних асоціацій*) та *методи математичної статистики* з метою здійснення аналізу отриманих результатів.

Організація та експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь 48 осіб 16-17 років, які навчаються в 11 класах. Дослідження було проведено впродовж грудня 2021 року – лютого 2022 року на базі Кам'янець-Подільської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 10 Хмельницької області.

Наукова новизна полягає в уточненні та конкретизації поняття «професійне самовизначення як чинник досягнення життєвого успіху».

Практична значущість роботи полягає в розробці емпірико-діагностичної програми цілісного вивчення особливостей професійного самовизначення старшокласників як чинника досягнення життєвого успіху.

Окремі розділи успішно можуть використовуватися у викладанні дисциплін «Психологія праці та професіоналізму», «Інженерна психологія», «Психологія профорієнтації». Матеріали дослідження можна

використовувати у роботі практичних психологів, профорієнтаційних центрах. Результати дослідження можуть бути використані у прикладних дослідженнях у галузі психології особистості, психології праці.

Апробація та впровадження результатів. Основні положення магістерської роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.), на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (26 жовтня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський), на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (м. Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації. Івах А.В. Професійне самовизначення як компонент професійного розвитку особистості та критерій життєвого успіху. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2022 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 169–172.

Івах А.В. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2022 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С.14–16.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (99 найменувань), додатків. Робота містить 5 таблиць та 9 рисунків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та емпіричне вивчення особливостей професійного самовизначення особистості як чинника досягнення життєвого успіху, окреслено шляхи подальшого вивчення проблеми.

1. У сучасній психологічній літературі професійне самовизначення особистості, розглядають як одну із сторін її життєвого самовизначення.

Самовизначення – це відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, поставлених до нього з боку оточуючих і суспільства; інтегральна властивість особистості, що сприяє усвідомленому і самостійному здійсненню стратегії вибору і виражається в моральній, психофізичній і практичній готовності до формування і реалізації професійного наміру і прагнення; одна з форм активності особистості, за якої вона виступає суб'єктом власної життєдіяльності; частина життєвого шляху людини, важлива ланка у безперервному ланцюгу актів її самореалізації та самоактуалізації; важлива характеристика соціально-психологічної зрілості особистості.

Професійне самовизначення не зводиться до одномоментного акту вибору професії і не закінчується завершенням професійної підготовки за обраною спеціальністю, воно триває протягом усього професійного життя.

Успіх професійного самовизначення залежить від власної активності суб'єкта, від його життєвої позиції, що дозволяє молодій людині цілеспрямовано, усвідомлено, активно, докладаючи вольових зусиль, здійснювати вибір професійної діяльності та підготовку до неї.

Професійне самовизначення відображається в ієрархічній структурі мотиваційної сфери особистості, а також виявляється в її цілеспрямованих вчинках і поведінці, переживається на емоційному рівні у формі інтересу,

бажання, захоплення, покликання, відчуття перспективи тощо.

2. Самовизначення, як професійне, так і особистісне, є центральним новоутворенням ранньої юності. Це нова внутрішня позиція, що включає усвідомлення себе як члена суспільства, прийняття свого місця в ньому.

Для старшокласників актуальним є навчально-професійне самовизначення – усвідомлений вибір шляхів професійної освіти та професійної підготовки.

3. Аналіз результатів анкетування засвідчив, що в юнацькому віці самореалізація є важливою, основним мотивом її є бажання досягти успіху, перешкодою є страх невдачі, найперше досліджувані вбачають свою самореалізацію в професійній діяльності. Юні люди вважають, що на прагнення молодого людини реалізуватися впливають самооцінка, внутрішня потреба, а також стимуляція інших людей і бажання досягти більшого. Вони впевнені, що досягнуть успіхів на обраному шляху. Обираючи професію, молодь віддає перевагу саме тому, що їм є цікавим і тому, що вони люблять робити. Для більшості майбутня повинна давати можливість розвинути себе, щоб досягнути успіху у житті. Емпірично з'ясовано, що 55,5% вибірки мають вище середнього рівень самоактуалізації.

4. Результати, отримані у ході проведення бесіди свідчать про наявність певних труднощів у професійному самовизначенні. Сене обраних професій старшокласники бачать не в самій праці або професії, а в престижі або в заробітку. Значна частина старшокласників хотіли б наслідувати приклад родичів, друзів. Старшокласники недостатньо інформіровані у своєму виборі професії.

5. Результати, отримані згідно тесту-опитувальника мотивації досягнення А. Мехрабіана (модифікований М. Ш. Магомед-Еміновим) засвідчили переважання високого рівня мотивації досягнення (75% вибірки характеризуються домінуванням мотивації досягнення успіху, 25% досліджуваних цієї групи притаманні ознаки мотивації уникнення невдачі).

6. Аналіз результатів дослідження за методикою дослідження

особистісної професійної перспективи (ОПП) засвідчує недостатнє усвідомлення ціннісно-моральної основи самовизначення, досліджувані не сповна усвідомлюють цінність чесної праці. Проте, на достатньому рівні розвитку знаходиться розуміння необхідності здобуття професійної освіти. Досить добре орієнтуються досліджувані в соціально-економічній ситуації країни, та здатні робити власні прогнози стосовно її зміни. На середньому рівні розвитку знаходиться макроінформаційна основа самовизначення старшокласників, тобто знання особистістю світу професійної праці. Досліджувані здатні виділяти далекі професійні цілі. Виділення найближчої професійної мети та найближчих цілей (як етапів і шляхів до далекої мети) розуміється старшокласниками як вступ до навчального закладу з метою здобуття освіти. Однак, недостатніми є вміння конкретизувати шляхи досягнення своєї мрії, передбачати можливі перешкоди на цьому шляху, та варіанти їх подолання (мікроінформаційна основа вибору). Також, слід зазначити, що старшокласники недостатньо розуміють і визначають для себе систему резервних варіантів вибору на випадок невдачі на основному шляху. Однак, досліджувані у загальних рамках мають уявлення про сенс своєї майбутньої професійної праці. На сьогоднішній день старшокласники нічого, окрім навчання у школі, не роблять для реалізації своїх планів (початок практичної реалізації своїх професійних задумів відсутній).

7. У результаті узагальнення по термінальним цінностям можна виділити п'ять, що займають провідні позиції. Перша п'ятірка відображає як сферу духовних переживань, так соціальні стосунки і фізичне самопочуття: любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною); активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя); наявність хороших і вірних друзів; здоров'я (фізичне і психічне); впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). Такі цінності як творчість і краса природи і мистецтва старшокласники не вважають значущими.

Інструментальні цінності можна описати як способи для досягнення термінальних, як шляху, які використовує особистість для досягнення

поставлених цілей, риси свого характеру, формування яких веде до досягнення успіху і самореалізації. Найвищі позиції інструментальних цінностей – тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); освіченість (широта знань, висока загальна культура); чесність (правдивість, щирість); відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово).

8. Аналіз основних понять, що найчастіше зустрічаються в асоціаціях досліджуваних на слова-стимули, якими виступали поняття «Життєвий успіх», «Професійний успіх» дозволив виділити основні конструкти, у свідомості старшокласників, що характеризують зміст даних категорій.

Здійснивши інтерпретацію асоціацій старшокласників на слово-стимул «Життєвий успіх» ми отримали показники, що свідчать про домінування таких показників життєвого успіху як бажання реалізуватися у житті (18,2%), бажання створення сім'ї, кохана людина (17,8%), матеріальне забезпечення – власне житло (10,8%), достаток, подорож світом, фінансова незалежність від батьків, машина, відпочинок (8,6%), здорові батьки (6,6%), хороша робота (5,9%), хороша заробітна плата (5,9%).

Групу конструктів, що стосуються поняття «Професійний успіх» становлять поняття здобуття вищої освіти, закінчення університету (65%), хороша робота та висока заробітна плата (52%), кар'єрний ріст, (18%), допомога людям та професійні зв'язки (7%).

Так, можемо зробити висновки про пріоритетні професійні цінності старшокласників. Серед них виділяються прагнення отримати освіти та високу заробітну плату.

Отже, згідно отриманих результатів, можемо зазначити, що професійний успіх тісно пов'язаний з особистісним успіхом (виявом та ствердженням особистої позиції в різних ситуаціях) та життєвим (вибором особистого життєвого шляху, який дає можливість певною мірою реалізувати себе).

Отримані результати зумовлюють необхідність розробки та

впровадження в практику роботи загальноосвітніх шкіл спеціальних психорозвивальних програм з активізації професійного самовизначення старшокласників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова А.В. Професійний успіх як основа самореалізації особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. №1. С. 7–12.
2. Адлер А. Наука жить. Киев : Port-Royal, 1997. 125 с.
3. Артюхова І.С. Проблема вибору профілю навчання у старшій школі. *Педагогіка*. 2004. №2. С. 28–33.
4. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів. *Професійна діагностика*; [упоряд. Т. Гончаренко]. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 4–19.
5. Барабаш Ю.Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії : навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа Волинського держ. університету ім. Лесі Українки», 2003. 201 с.
6. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
7. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
8. Берн Е. Ігри, у які грають дорослі. Харків : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2016. 256 с.
9. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді та проблеми професійної підготовки психологів-практиків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8–11.
10. Болкун Т.А. Чинники впливу на професійне самовизначення особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*: [зб. наук. пр.]. Сер. 12: Психологічні науки. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 32 (56). С. 153–158.
11. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.
12. Буркова Л.В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка

фахівців у вищих навчальних закладах : монографія. Київ : Інформ. системи, 2010. 278 с.

13. Варбан Є.О. Особистісна рефлексія як ресурс психологічного подолання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків : ХНПУ, 2010. Вип. 37. С. 41–51.

14. Варнавських Н.М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. *Педагогіка і психологія*. 2002. №4. С. 109–115.

15. Вітківська О.В. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації : монографія. Київ : Наук. світ, 2001. 91 с.

16. Вітківська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : дис.... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ. 2002. 240 с.

17. Вечірко М.С. Зміст та структура категорії професійного самовизначення майбутнього вчителя філологічних спеціальностей. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2011. 4 (45). С.15–25.

18. Вірна Ж.П. Основи професійної орієнтації. Луцьк : РВВ «Вежа». 2009. 156 с.

19. Вірна Ж.П. Методологічна рефлексія проблеми професійного самовизначення особистості. *Теоретико-методологічні аспекти генетичної психології*. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д. Максименка. Київ, 2001. С.49–52.

20. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчукта ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

21. Войтко А.І. До питання професійного самовизначення підлітків в сучасних умовах. Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в

зкладах освіти: зб. наук. пр. Рівне : Рівнен. держ. гуманіт. ун-т., 2002. Вип. 22. С. 20–27.

22. Волошина В.В. Мотиваційна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «ПереяславХмельницький держ. пед. університет ім. Г.Сковороди»*: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип.21. С. 356–361.

23. Волошина В.В. Теоретичний аналіз специфіки професійного становлення майбутнього психолога. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного педагогічного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2010. Вип.8. С.143–153.

24. Гріньова О.М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 44с.

25. Гуцан Л.А. Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу : монографія /Л.А. Гуцан, О.Л. Морін, З.В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л.І. Гриценко, І.І. Ткачук. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.

26. Долинська Л.В. Особливості професійного самовизначення студентів педвузів подвійних спеціальностей. *Психологія*: Зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000. Вип. 2(9). Ч. 2. С. 148–155.

27. Долинська Л.В. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник / Л.В. Долинська, О.М. Гріньова. Вінниця : НіланЛТД, 2013. 168 с.

28. Дятленко С.М. Міжшкільний навчально-виробничий комбінат – центр підготовки до життя / С.М. Дятленко, Л. Шестаківський. Освіта України. 14 серпня 2009. № 59–60. С. 5.

29. Єгорова Є. Напрями та зміст профорієнтаційної роботи з педагогічно обдарованою молоддю. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка

НАПН України. Київ : Ін-т обдарованої дитини, 2012. Вип. 7. С. 16–23.

30. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєвий проект особистості: від теорії до практики: практико-зорієнтований посібник. Київ : «Освіта України», 2007. 212 с.

31. Загребнюк Ю.В. Комплексні методики підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А.С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2015. № 3 (47). С. 259–265.

32. Загребнюк Ю.В. Професійне самовизначення учнівської молоді в середніх навчальних закладах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2016. 19 с.

33. Закатнов Д.О. Професійне самовизначення старшокласників : методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 96 с.

34. Закатнов Д.О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

35. Зарицька В.В. Емоційний інтелект як чинник ефективності професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 50. С. 117–125.

36. Іванчук М.Г. Формування і розвиток особистісного потенціалу школяра в процесі інтегрованого навчання. *Психологія*: зб. наукових праць НПУ імені МП Драгоманова. Київ : НПУ імені МП Драгоманова. 2003. С.127–131.

37. Ігнатович О.М. Психодіагностичне забезпечення профорієнтації в системі педагогічної освіти: монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.

38. Кавецький В.Є. Особливості професійного самовизначення старшокласників сільських загальноосвітніх шкіл. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 1999. №5. С.116–119.

39. Калюжна І.П. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник / під наук.ред. В.Р. Міляєвої. Київ : Альфа Реклама,

2019. 80 с.

40. Капустіна О.В. Педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2004. 221 с.

41. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.

42. Кисла О.Ф. Особливості розвитку професійного самовизначення майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2008. 20 с.

43. Кравченко І., Морев О. Використання засобів професіографії при вивченні школярами педагогічних професій. Професійна діагностика : метод. посіб. Київ : Шкільний світ, 2006. 128 с.

44. Крягжде С.П. Психологія формування професійних інтересів. Вільнюс, 1981. 195 с.

45. Костюк Г.С. Роль професійного самовизначення у формуванні особистості. Професійна орієнтація учнів. Київ : Рад.школа, 1971. С. 17–26.

46. Коропецька О.М. Профорієнтація та профвідбір : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2005. 236 с.

47. Коропецька О.М. Профорієнтація та профвідбір : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 347 с.

48. Кокур О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.

49. Корнієнко І.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника. *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. №5. С. 35–38.

50. Корчікова І.В. Особистісна автономія як чинник визначення життєвої перспективи в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2014. 21 с.

51. Кочкурова О.В. Профорієнтаційне консультування як необхідна

складова професійного самовизначення старшокласників. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 10 : С. 82–88.

52. Кучеренко Є.В. Професійне самовизначення особистості як динамічний процес. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України /за ред. С.Д. Максименка. Т.ХІ. част.2. К. 2009. С.223–233.

53 Лозовецька В. Методологічні підходи до визначення форм підтримки особистості у професійному самовизначенні. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во ІІТО НАПН України, 2012. № 3. С. 11–18.

54. Мадзігон В.М. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання. *Профільне навчання: теорія і практика*: зб. наук. праць за матеріалами методологічного семінару АПН України. Київ : Пед. преса. 2006. С. 77–84.

55. Максименко С.Д. Життєвий шлях особистості як базова категорія генетичної психології. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки*. Збірник наукових праць. 2014. Випуск 2.12 (103). С.5–13.

56. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: у 2 томах. Т. 1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. Київ : «Ваклер», 2002. 314 с.

57. Мачуська І.М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді . 2013. Вип . 17 (1). С . 474–482.

58. Мачуський В.В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах: дис. ... канд. пед.наук : 13. 00. 07 / Київ, 2001. 184 с.

59. Мельник О.В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору

майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2003. 214 с.

60. Мерзлякова О.Л. Професійне самовизначення старшокласників як впливовий чинник їх саморозвитку. *Професійне самовизначення особистості в системі «людина-техніка»: еколого-аграрний напрям*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 54–62.

61. Мороховська У.Л. Розвиток мотиваційних складових професійного самовизначення майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2011. 21 с.

62. Мотрук Р. Проблема професійного самовизначення особистості в психолого-педагогічній науці. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2011. Вип. 16 (1). С. 184–190.

63. Нежинська О.О., Тименко В.М. Основи коучингу : навчальний посібник. Київ; Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.

64. Нікітіна І.В. Суб'єктивне самовизначення молодшої людини в період повноліття. Київ : КНТ, 2008. 192 с.

65. Оліховська Л.П. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск « (39) С. 161–164.

66. Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості. *Психологія : реальність і перспективи* : Збірник наукових праць. Випуск 11. Рівне : РДГУ, 2018. С. 5–10.

67. Павлютенков О.М. Формування мотивів вибору професії. Київ. 2000. 143 с.

68. Пасічняк Р.Ф. Психологічні особливості особистісного самовизначення старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 1999. 16 с.

69. Патинок О.П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутніх соціальних працівників : соціально-психологічний тренінг.

Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 124 с.

70. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 280 с.

71. Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників : методичний посібник / [В.П. Горпинюк, О.М. Докукіна, Т.В. Кравченко, І.М. Мачуська, К.М. Павицька, Л.В. Повалій, В.Г. Постовий, А.В. Хижняк, О.Л. Хромова ; за заг. ред. Т.В. Кравченко]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 268 с.

72. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: метод. посіб. / В.М. Мадзігон, І.Д. Бех, М.П. Тименко та ін. Київ, 2001. 152 с.

73. Перепелиця А.В. Подолання негативних переживань як чинник професійного самовизначення студентів медичного коледжу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 20 с.

74. Піддячий М.І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2002. 190 с.

75. Побірченко Н.А. Моделювання професійного самовизначення в неперервній освіті. *Проф. освіта: педагогіка і психологія*: пол.-укр. журн., укр.-пол. Ченстохова. Київ, 2008. Вип. 10. С. 257–262.

76. Побірченко Н.А. Психологічний ресурс особистості в розвитку професійних досягнень. *Педагогічна і психологічна наука в Україні*: зб. наук. пр.: до 15-річчя АПН України [у 5 т.]. Київ, 2007. Т. 5: Неперервна проф. освіта: теорія і практика. С. 343–349.

77. Побірченко Н.А. Психологічний супровід неперервної професійної орієнтації учнівської молоді. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002*. Ч.ІІ. Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Харків: ОВС, 2002. С. 231–241.

78. Повалій Л.В. Особливості професійного самоовизначення сільських

дівчат-старшокласниць. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 7 (33). С. 84–92.

79. Погрібна В. Соціологія професіоналізму: монографія. Київ: Алеута: КНТ: ЦУЛ. 2008. 336 с.

80. Помиткіна Л.В. Особливості готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. пр. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благодій. фонд ім. Антона Макаренка. Київ : Едельвейс. 2013. Вип. 2. С. 215–225.

81. Пономаренко О.Г. Модель профорієнтаційної роботи щодо професійного визначення особистості на сільськогосподарські професії у середніх навчальних закладах Великої Британії. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2012. № 46. С. 72–74.

82. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник. / за ред. О.В. Мельника. Київ : «Четверта хвиля». 2009. 223 с.

83. Професійна орієнтація : підручник / [Єгорова Є.В. [та ін.] ; за ред. О.М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

84. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посіб. / упоряд. Л. Шелестова. Київ : Шкільний світ, 2006. 128 с.

85. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія / Л.А. Гуцан, О.Л. Морін, З.В. Охріменко, О.М. Пархоменко, Л.І. Гриценко; І.І. Ткачук , за ред. О.Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.

86. Павлютенков О.М. Формування мотивів вибору професії. Київ, 2000. 143 с.

87. Рибалка В.В. Підготовка учнівської молоді в системі професійної освіти. *Психологічна газета*. 2004. №2. С. 13–17.

88. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 720 с.

89. Семиченко В.А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 1. С. 119–127.
90. Синявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: навч. посіб. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 89 с.
91. Скворцова Л.В. Організація профорієнтаційної роботи у школі. 2015. URL: <http://www.osvita-verh.dp.ua/files/2015/Skvorcova.pdf>
92. Становських З.Л. Рефлексія в структурі професійного самовизначення старшокласників. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*: зб. наук. праць / За ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало. Київ, 2003. С. 642–650.
93. Столяренко О.Б., Чайковська О.М. Вікова психологія. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2016. 252 с.
94. Тименко М.П., Мельник О.В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах ринку праці. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 3. С. 109–116.
95. Теслюк В.М. Основи профорієнтаційної роботи : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2017. 304 с.
96. Федоренко Л.П. Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл : дис. канд. психол. наук. Київ : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2020. 311 с.
97. Фрейд З. Введение в психоанализ. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. 250 с.
98. Штифурак В.С. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД». 2013. 418 с.
99. Betz, N. E. Advances in vocational theories. In S. D. Brown & R. W. Lent(Eds.), *Handbook of counseling psychology*. 2008. (4th ed., pp. 357-374). Hoboken, NJ:Wiley.